

แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา

นาง ปารีชาต นนทกานันท์

001726

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2523

116552337

The Concept of Women in Buddhist Philosophy

Mrs. Parichat Nontakanun

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Philosophy

Graduate School

Chulalongkorn University

1980

หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา
โดย นาง ปาริชาติ นนทกานันท์
ภาควิชา ปรัชญา
อาจารย์ที่ปรึกษา รศ.ดร. สุนทร ณ รังษี

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุประคิษฐ์ มุขนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิจิตร เกิดวิศิษฐ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุนทร ณ รังษี)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ปรีชา ช่างขวัญเป็น)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์ แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา
 ชื่อนิติกร นางปาริชาติ นนทกานันท์
 อาจารย์ที่ปรึกษา รศ.ศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ รั้งมี
 ภาควิชา ปรัชญา
 ปีการศึกษา 2523

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา และพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดนี้กับหลักธรรมบางอย่างในพุทธศาสนา นอกจากนี้ก็จะเป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์บทบาทของพุทธศาสนาในการเปลี่ยนแปลง และยกระดับสถานภาพของสตรีในค่านต่าง ๆ

ผลจากการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่าแนวความคิดเกี่ยวกับสตรีของพุทธปรัชญามี ลักษณะเด่น คือ แตกต่างจากแนวคิดในปรัชญาศาสนาอื่น ๆ ในยุคเดียวกัน และทรรศนะเกี่ยวกับสตรีนี้มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมและแนวคิดบางอย่างของพุทธศาสนา ยิ่งกว่านั้น การวิจัยนี้ยังแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีส่วนในการยกระดับสถานภาพของสตรีในค่านต่าง ๆ โดยสิ่งที่พุทธศาสนาได้กระทำไปในสมัยนั้นอาจถือได้ว่าเป็นการริเริ่ม เบิกยุคใหม่ และกรุยทางสำหรับงานที่จะส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศอันจะมีมา ภายหลัง ทั้งยังนับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ของสตรี นอกจากนี้ยังเป็นการ แสดงให้เห็นว่าคนทางเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวพุทธนั้นที่ตระหนักในเรื่องความ เสมอภาคทางเพศนี้มานานแล้ว การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เป็นไปโดยได้รับอิทธิพลจาก

ทางตะวันตกในภายหลังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งแปลกใหม่เสียเลยที่เดียว เพราะหาที่และการเคลื่อน
ไหวเพื่อยกกระับสตรีนี้ได้เคยปรากฏแล้วแต่ครั้งพุทธกาล หากแต่ไม่มีใครมีผู้มีที่รณะที่ถูกต้อง
เกี่ยวกับแนวความคิดของพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรี หรือให้ความสำคัญกับสิ่งๆ ที่พุทธศาสนาได้ทำไว้
ในค่านนี้

อนึ่งการวิจัยนี้ทำให้ทราบว่า แนวความคิดของพุทธปรัชญาที่มีต่อสตรีนั้นไม่ได้เป็น
การมองสตรีในแง่มุมเดียว หรือสรุปได้เป็นประเด็นเดียว หากแต่เป็นการมองสตรีในหลาย
ด้าน ดังนั้นการสรุปแนวความคิดจึงไม่สามารถสรุปได้ว่าแตกต่างกันไต่กัน คอยกว่าหรือ
เหนือกว่ากัน อยางใดอยางหนึ่งเพียงอยางเดียว หากแต่ต้องพิจารณาสรุปเป็นด้าน ๆ ไป
โดยแนวความคิดที่พุทธปรัชญาที่มีต่อสตรีนั้นพอจะสรุปได้เป็น 4 ด้านคือ

1. โดยทั่วไป เมื่อกล่าวว่หญิงแตกต่างจากชายแล้วก็มักจะเห็นกันว่าหญิงคอย
กว่าชาย แทจจริง ๆ แล้วความแตกต่างนั้นไม่จำเป็นต้องหมายถึงความคอยกว่าเสมอไป
สำหรับพุทธปรัชญานั้นถือว่าสตรีและบุรุษมีความแตกต่างกันโดยธรรมชาติทั้งทางร่างกายและ
จิตใจ แต่ความแตกต่างนี้ไม่ได้เป็นเหตุที่จะทำให้ฝ่ายหนึ่งคอยหรือเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่งไป
โดยอัตโนมัติและตลอดไป

2. พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีเท่าเทียมและเสมอบุรุษโดยคุณธรรมปัญญาและ
ความสามารถ ในทางสังคมก็เป็นที่ยอมรับกันว่าสตรีมีสติปัญญา มีความรู้ ความสามารถ
และเป็นบัณฑิตได้เช่นเดียวกับบุรุษ ในทางศาสนาถือว่าทั้งสตรีและบุรุษอยู่ในฐานะสูง
เท่า ๆ กันคือ สามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดคือนิพพานได้เท่าเทียมกัน พุทธศาสนายอม
รับความเท่าเทียมกันในค่านนี้จึงจะเห็นได้จากกรที่พระพุทธองค์ทรงจัดให้มีพุทธบริษัท 4
ฝ่าย, มีภิกษุณี และยกย่องสตรีให้เป็นเอตทัคคะในค่านต่าง ๆ เช่นเดียวกับบุรุษ

3. สตรีคอยกว่าบุรุษในทางกาย ซึ่งข้อนี้ก็มีผลในการจำกัดการกระทำและ
เป้าหมายของสตรีในสมัยนั้นในบางค่าน เช่น การไม่สามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระ
พุทธเจ้า พรหม ท้าวสักกะ พญาमार หรือการทำให้ภิกษุต้องมีศีล ข้อบังคับหรือข้อห้าม

ที่มากกว่าภิกษุ เป็นต้น

4. สตรีเห็นอกวามทุกข์ในบางด้าน ทรรณะเช่นนี้อาจจะเป็นทรรณะที่แปลกใหม่ สำหรับคนส่วนมาก แต่พุทธปรัชญาก็น่าสนใจเช่นนี้ เมื่อเปรียบเทียบในระหว่างผู้ให้กำเนิดทั้งสอง คือมารคาคิณัน พุทธปรัชญาของให้สตรีในฐานะมารคาเป็นผู้มีอุปการะมากกว่า และเห็นวามารคาเท่านั้นที่เป็นผู้กระทำกิจที่ทำได้ยาก ทั้งในด้านความรัก ความผูกพันกับผู้อื่น บุตรนั้น พุทธปรัชญาเห็นวามารคาเห็นอกวามทุกข์ในคานนี้ พุทธปรัชญาจึงจัดมารคาให้เป็นผู้รับบุตร ฟังคอยแทนควยความเป็นประธาน

ขอเสนอแนะในการวิจัยที่อาจทำได้จากนี้คือการศึกษาคูแนวความคิดเกี่ยวกับ สตรีในปรัชญาอันทั้งทางตะวันตกและตะวันออก เช่น ในปรัชญาจีนหรือคริสตศาสนา เพื่อที่จะเข้าใจถึงทรรณะหรือทาทของศาสนาหรือปรัชญาต่าง ๆ ที่มีต่อสตรีได้ชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยการศึกษานี้อาจจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจ ทั้งยังอาจจะเป็นการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบในแง่มุมใหม่ได้อีกควย

lifting up the position and status of women in various fields. The amount that Buddhism has done for women may be regarded as the opening of the new period for sex equality. It can also be counted as a turning point in the history of women. This thesis shows that people of the East, especially the Buddhists, have been awared about the issue of justice and equality between men and women from the Buddha's time. Therefore the movement, influenced by the West, which occurs afterwards is not a totally new phenomenon for them at all. The issue has long been raised but very few people have a right Buddhist concept of women or realize the amount that Buddhism has done in this field. And the concept of women in Buddhist philosophy may be regarded as in accord with the wave of women's liberation and the demand for equality between the sexes at the present.

The thesis also shows that Buddhism does not have only one single viewpoint of women, for it looks at women in many different aspects. Therefore a conclusion cannot be made by taking only one standpoint that Buddhism regards women as either different, equal, inferior or superior to men. To get a right concept of women it is necessary to take into consideration each and every aspect and conclude therefrom. According to this research the concept of women in Buddhist philo-

sophy can be summed up in the following 4 aspects:

1. The idea seems to be that where women appear different from men, they tend to be regarded as inferior to men. It, in fact, need not be so. According to Buddhist philosophy, men and women are different, physiologically and psychologically, by nature. But the differences need not be the condition which makes one sex, automatically and permanently, inferior or superior to the other.

2. Buddhism regards women as equal to men in some significant aspects, i.e. virtue, intelligence and capability. In worldly sphere, it is accepted that women have intellectual capacity. They are as intelligent, capable as men in many fields. In religious sphere, women can achieve spiritual attainments as high as men. They can attain Arhantship and Nirvana on equal plane with men. The Buddha himself shows his acceptance of women by permitting them into the Holy Order (Dhamma-vinaya), dividing Buddhist followers into 4 groups: Bhikkhu, Bhikkhunī, Upāsaka, Upāsikā, and appointing women-followers to be experts (Etadagga) as men.

3. Women are inferior to men by some physiological aspects. As a result, it affects and limits

9

both women's aim and achievement in some fields, eg., It makes it impossible for women to be the Emperor of the world, the Buddha, the Brahma (in the Buddhist concept), the Sakka or the Mara. These physiological inferiorities or hindrances are the causes of strict or extra rules and prohibitions for Bhikkhunī as well.

4. Women are superior to men in some spheres. i.e. in their role and duty as a mother. This will probably be a new idea to most people, but Buddhism affirms it. By comparison, between father and mother, Buddhism views mother as the person who performs the more difficult duties than father. It also views mother as the person who has the dearest love and closest bond to her Child. Buddhism regards women as better or superior to men in this sphere. Hence it adores women in the position of a mother to be the first person to whom all daughters and sons should pay their love and gratitude in return. In other words, while children should love and worship their parents, mother assumes the first order of such practices.

For further research in this field the writer would like to suggest that the study of the concept of women in other Eastern and Western philosophy e.g. in Chinese or Christian philosophy should be critically

and comparatively studied so as to get a clear and deeper understanding of various views of women in different religions and philosophy. This type of research may be a benefit to the interested person and also to the study of Comparative Religion as well.

กิติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคุณอาจารย์ในแผนกทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางค่านับวิชา วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือ และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ของ รองศาสตราจารย์ ดร.สุนทร ณ. รั้งมี ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ควบคุมการวิจัย และเป็นผู้ให้ความรู้เรื่องพุทธศาสนาแก่ผู้วิจัยเป็นอย่างมาก จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

นอกจากนี้ผู้เขียนต้องขอบคุณผู้ช่วยเหลือเกี่ยวของหลายท่านที่ไ้กล่าวนามไว้ดังต่อไปนี้ที่มีส่วนช่วยให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงด้วยดี

พระราชวรานูณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) แห่งวัดพระพิเรนทร์ที่ไ้กรุณาให้ยืมหนังสือประกอบการค้นคว้า ทั้งยังกรุณาให้คำอธิบาย แนะนำให้ความเห็นบางประการเกี่ยวกับงานวิจัยนี้

Andy กัลยาณมิตรผู้ล่วงลับที่ไ้กำลังใจ แนะนำ และช่วยเหลือในด้านการเรียนแก่ผู้เขียนตลอดเวลาแห่งความยากลำบากในการก้าวขึ้นสู่บันไดขั้นต้นของความสำเร็จทางการศึกษา

คุณ วนิดา ชนสุภาณุเวช ที่ไ้กรุณาช่วยเหลืออำนวยความสะดวกในการไ้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัย

อาจารย์ ทองพูน บุญมาลิก แห่งวิทยาลัยครูสวนศุภสิตที่ไ้กรุณาให้ยืมหลักฐานที่นำมาใช้ในการอ้างอิง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสาวลักษณ์ อนันตสานต์ ที่ไ้กรุณาช่วยเหลือเป็นอย่างดี

คุณ สุจิตรา อ่อนค่อม และคุณ สุทัศน์ ชาติเจริญสวัสดิ์ ที่ไ้กรุณาให้ยืมหนังสือมาใช้ในการประกอบการค้นคว้า

นายแพทย์ เศวต นันทกานันท์ ที่เสียสละให้เวลาแก่ผู้เขียน และช่วยเหลือใน
ทุก ๆ ด้าน จนวิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้

ท้ายที่สุดและสำคัญที่สุดในชีวิตของผู้เขียน หากแม่มีส่วนคืออยู่ข้างในงานวิจัยนี้
ผู้เขียนขอมอบความดีส่วนนั้นให้แก่ คุณสมบุญ ภรรยา และคุณสกุลดา ปาละรัตน์
คุณยายและคุณแม่ผู้ทุ่มเทความรักอันมากล้นให้แก่ผู้เขียนตลอดมาทั้งชีวิต.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย

ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ช

กิตติกรรมประกาศ

ฉ

บทที่

1. บทนำ

1

ความเป็นมาของปัญหา

1

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2

ขอบเขตของการวิจัย

2

ประโยชน์ที่จะไ้ ด้รับจากการวิจัย

3

ขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัย

3

เนื้อหาในการวิจัย

4

2. ฐานะหรือสถานภาพของสตรีในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัย

พุทธกาล

5

ก. สถานภาพของสตรีในทางสังคม

5

1. สตรีในฐานะบุตร

5

2. สตรีในฐานะภริยา

10

3. สตรีในฐานะหญิงม่าย

20

4. สตรีในฐานะมารดา

22

5. สตรีในฐานะผู้ประกอบอาชีพ

28

สารบัญ (ต่อ)

บทที่

หน้า

ข. สถานภาพของสตรีในทางศาสนา	32
1. สตรีในฐานะภิกษุณี	36
2. สตรีในฐานะอุบาสิกา	37
3. หญิง-ชายในแง่ของหลักธรรมบางอย่าง	43
ก. หญิง-ชายในแง่ของไตรลักษณ์	43
ข. หญิง-ชายในแง่ของกรรม	50
ค. หญิง-ชายในแง่ของทุกข์	54
ง. หญิง-ชายในแง่ของความหลุดพ้นหรือนิพพาน	58
จ. หญิง-ชายพิจารณาจากแง่ของปัญญา	59
4. ความแตกต่างและความเท่าเทียมระหว่างหญิง-ชายตามทรรศนะของ พุทธปรัชญา	63
ก. ธรรมชาติที่แตกต่างกันของมนุษย์ชาย-หญิง	63
ข. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในค่านิยมที่เห็นว่าสตรีเท่าเทียมมนุษย์ ในทางศาสนา	65
1. สตรีสามารถที่จะสำเร็จมรรคผลได้เช่นเดียวกับบุรุษ	65
2. การจัดแบ่งพุทธบริษัทเป็น 4 ฝ่าย	67
3. เขตทัศนะในฝ่ายภิกษุณีและอุบาสิกา	69
ค. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในค่านิยมที่เห็นว่าสตรีเท่าเทียมบุรุษ ในทางสังคม	73
1. สตรีในฐานะบุตร	73
2. สตรีในฐานะภริยา	74
3. ภูมิปัญญาที่สตรีมีเสมอบุรุษ	77
4. อื่น ๆ	78

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
5. แนวความคิดในพุทธปรัชญาในคัมภีร์ที่เห็นว่าสตรีค้อยกว่าและเหนือกว่าบุรุษ	84
ก. แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในคัมภีร์ที่เห็นว่าสตรีค้อยกว่าบุรุษ	
1. การที่สตรีไม่สามารถเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ	
พระพุทธเจ้า พรหม ท้าวสักกะ พญามาร	84
2. ความค้อยกว่าของสตรีในคัมภีร์ที่เกี่ยวกับศาสนา	99
2.1 การไม่ยอมให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนาแต่แรก.	99
2.2 ครุธรรม 8	111
2.3 อินทรายิกธรรม 24	123
2.4 วินัยบัญญัติ 311 ข้อ	126
3. ความค้อยกว่าของสตรีในคัมภีร์ที่เกี่ยวกับสังคม	132
3.1 ธรรมชาติแห่งนิสัยของหญิง	132
3.2 ความทุกข์เฉพาะของสตรี 5 ประการ	162
ข. แนวคิดเกี่ยวกับสตรีในคัมภีร์ที่เห็นว่าสตรีเหนือกว่าบุรุษ	165
6. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	168
บรรณานุกรม	179
ประวัติการศึกษา	184

รหัสที่ใช้ในการอ้างอิงพระไตรปิฎก

การอ้างอิงถึงพระไตรปิฎกที่ใช้ในการวิจัยนี้ เป็นการอ้างอิง พระไตรปิฎก
ภาษาไทย ฉบับหลวง โดยในการอ้างอิงนั้นได้ใช้อักษรย่อ ซึ่งหมายถึงชื่อกัมมัฏฐานต่อไปนี้

ช. ช.	ชุตตทณิกาย ชุตตทปาฐ
ช. ชา.	ชุตตทณิกาย ชาคก
ช. ฐ.	ชุตตทณิกาย ฐรรวมบท
ช. เถร.	ชุตตทณิกาย เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุตตทณิกาย เถรีคาถา
ช. ส.	ชุตตทณิกาย สุตตนิบาต
ช. อป.	ชุตตทณิกาย อปทาน
ช. อุ.	ชุตตทณิกาย อุทาน
ที. ปา.	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ที. ม.	ทีฆนิกาย มหาวรรค
ที. ส.	ทีฆนิกาย สีสันขวรรค
ธ. อ.	ธัมมปทัฏฐกถา.
ม. มู.	มัชฌิมนิกาย มุลบั้งผาสก
ม. ม.	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมบั้งผาสก
ม. อปริ.	มัชฌิมนิกาย อปริบั้งผาสก
วินย	วินยปิฎก
ส. ข.	สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค
ส. นิ.	สังยุตตนิกาย นินทานวรรค
ส. ม.	สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค
ส. ส.	สังยุตตนิกาย สกาควรรค
ส. สนิ.	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

อจ. อฎฐก.	อังคตตรนิกาย อฎฐกนิบาต
อจ. เอก.	อังคตตรนิกาย เวกนิบาต
อจ. เอกา.	อังคตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต
อจ. จตุกก.	อังคตตรนิกาย จตุกกนิบาต
อจ. ฉกก.	อังคตตรนิกาย ฉกกนิบาต
อจ. ทิก.	อังคตตรนิกาย ทิกนิบาต
อจ. ทสก.	อังคตตรนิกาย ทสกนิบาต
อจ. ทุก.	อังคตตรนิกาย ทุกนิบาต
อจ. นวก.	อังคตตรนิกาย นวกนิบาต
อจ. ปญจก.	อังคตตรนิกาย ปญจกนิบาต
อจ. สตกก.	อังคตตรนิกาย สตกกนิบาต

การใช้ตัวเลขในการอ้างมีความหมายดังนี้คือ

ตัวแรกบอกว่าเป็นเล่มที่เท่าใด
 ตัวที่สองบอกว่าเป็นข้อที่เท่าใด
 ตัวที่สามบอกว่าเป็นหน้าอะไร

เช่น ที่. ปา. 11/199/169 ก็หมายความว่าอยู่ใน ที่นิกาย ปาฎีกวรรค
 เล่มที่ 11 ข้อ 199 หน้า 169.